

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

Despre instrumente de informare, selecționare și evidență în publicistica arhivistică internațională

ALEXANDRU NASTOVICI

Ceea ce supunem atenției cititorului poate părea superfluu la simpla citire a titlului, dacă cele trei aspecte enunțate n-ar fi unele dintre cele mai discutate astăzi.

Totuși, am selectat de-a lungul citorva ani două-trei idei, unele pe cit de simple pe atât de eficace, altele suficient de sofisticate dar încă rentabile. Pentru că, nu pornind neapărat de la motto-ul celui de-al X-lea Congres internațional al Arhivelor (Bonn, 1984), „Sfidarea Arhivelor: responsabilități crescute și *resurse limitate*” (subl. n.), ci mai ales văzînd și auzînd, simțînd necesitatea, imperativul economiei, „ideile” pe care le avem în vedere vin tocmai în întîmpinarea, spre satisfacerea acestui deziderat, deoarece, și atunci cînd cheltuim trebuie să evaluăm care este calca cea mai ieftină în obținerea rezultatelor maxime.

Trei vor fi, așa cum am menționat, chestiunile pe care le vom ilustra cu suficiente exemple pentru a dovedi, dacă mai este nevoie, și, mai ales, pentru a suscita interesul: inventarierea și selecționarea, prezența (activă) a calculatorului electronic în Arhive.

Relațiile posibile și necesare cu arhivistica românească le lăsăm la apreciere cititorului sau le vom explicita, dacă va fi cazul.

I. Înainte de a trece la prezentarea celor promise, și fără a avea pretenția de originalitate, apreciem că inventarul este linia de unire (sau de despărțire) între arhivist și cercetător. Credem că, și nu vrem să fim rău înțeleși, arhivistul trebuie să se limiteze, în ceea ce privește inventarierea, la strictul necesar cercetării, fără a „pune pe tavă”, sau dacă termenul nu convine, a oferi cercetătorului tot sau aproape tot. Or, tocmai aici ar putea să rezide posibilitatea unor eventuale economii.

În articolul *O analiză a procedurilor de prelucrare — abordarea adaptabilă*¹, autoarele relevă faptul că arhiviștii se văd ei înșiși ca intermediari între creatori și cei ce folosesc documentele. Punctul critic al acestui rol îl constituie responsabilitatea arhivistului în prelucrarea colecțiilor și fondurilor de documente, impunerea controlului intelectual și fizic asupra colecțiilor arhivistice și de manuscrise.

În continuare, sînt menționate cîteva principii care pot sta la baza ordonării și inventarierii manuscriselor: „1. Nivelul ideal de prelucrare nu este același pentru toate colecțiile. Ca intermediar între creatorii și cercetătorii documentelor, arhivistul trebuie să vizeze o prelucrare care să facă fondul folositor cercetătorilor. *A face mai mult, de dragul uniformizării instrumentelor de informare, este o risipă* (subl. n.). Scopul nostru trebuie să garanteze ca munca cercetătorului să fie făcută sistematic și productiv; 2. Mai mult timp de

¹ Helen W. Slotkin, Karen T. Lynch, *An Analysis of Preprocessing Procedures: The Adaptable Approach*, în „The American Archivist”, vol. 45, 1982, nr. 2, p. 155—163.

lucru trebuie alocat colecțiilor care vor fi mai intens cercetate. *Acestza vor fi stabilite împreună de arhiviști și cercetători* (subl. n.); 3. Arhivistul care prelucrează fondul trebuie să admită că *ceea ce face el cu acest fond este tot ce se va face vreodată; este îndoielnic vă vor fi altădată bani și timp pentru a reprelucra același fond* (subl.n.); 4. Deoarece timpul și cantitatea de muncă variază în funcție directă cu valoarea colecției puse în lucru, arhivistul va stabili împreună cu organele ierarhice un plan și modul de coordonare a muncii, precum și cooperarea între toți factorii corespunzători; 5. Prelucrarea este mai bine efectuată în echipă. *Fiecare arhivist ar trebui ajutat de un asistent* (arhivar — n.n.) *care îndeplinește sarcini de rutină, eliberându-l pe arhivist pentru munca intelectuală* (subl.n.).

Tocmai pragmatismul rindurilor de mai sus pune pe gânduri. Poate este timpul să revedem metodologia inventarierii și forțele pe care le alocăm în general acestei operațiuni, care astăzi, deși nu se mai află pe prim plan în Arhivele Statului, solicită încă investiții importante.

Un punct de vedere mai nuanțat, specific europenilor, îl propune o arhivistă din Franța în articolul *Inventare de arhivă și cercetarea istorică*². Ea precizează că „documentele nu există dacă nu sînt făcute cunoscute, instrumentele de informare elaborate de serviciile Arhivelor avînd drept scop tocmai să facă cunoscută existența documentelor păstrate și să le descrie mai mult sau mai puțin sumar” (subl.n.). Autoarea are în vedere inventarul, repertoriul numeric, ghidul de arhivă, prezentarea de fond, catalogul, remarcînd că evoluția instrumentelor de informare a fost, în linii mari, paralelă cu cea a cercetării istorice. Existența unei „istorii noi” l-a făcut pe arhivist sensibil la o anumită relativitate istorică, el știînd că „instrumentul de informare pe care îl elaborează este făcut să rămînă” (subl.n.). De altfel, și în materie de clasificare, adevărul obiectiv este susceptibil de multe interpretări. Azi, dorința de generalizare și de neutralitate în redactarea instrumentelor de informare lasă să se vadă preocuparea arhivistului pentru satisfacerea cererii tot mai diversificate, deoarece trebuie puse de acord două puncte de vedere de multe ori diferite, cel al arhivistului, autor al instrumentelor de informare, și cel al beneficiarului, pentru care adesea ele sînt întocmite.

Imparțialitatea, cu deosebire în istoria recentă, poate fi greu obținută, dar, credem, stabilirea unor criterii stricte în formularea concisă a rezumatelor, regestelor etc. poate duce, pe lângă claritate maximă, și la corectitudinea interpretării.

Un punct de vedere „original” apare în articolul³ unui „administrator de arhivă” american, care trece în revistă factorii ce trebuie luați în considerare atunci cînd se întocmește un program pentru protejarea documentelor vitale. Autorul face o clasificare a documentelor: „normale, vitale și arhivistice”, care pare logică, cel puțin în cazul întreprinderilor. Documentele păstrate de acestea pentru a-și desfășura activitatea — tranzacțiile zilnice, vînzări, cumpărări, dosarele personale ale angajaților, statele de salarii, corespondența, combiile etc. — sînt numite *normale*. În timp ce numai cîteva documente *normale* sînt în același timp *vitale*, cea mai mare parte a lor sînt doar „ajutătoare”. Documentele *vitale* sînt considerate cele care ar putea menține „viața” întreprinderii după un dezastru. Cît despre documentele *arhivistice*, ele ar fi cele care păstrează istoria unei companii și, de obicei, includ multe surse din afara întreprinderii. „Ele sînt adeseori interesante, dar rareori vitale”, conchide autorul, care în acest moment, îi separă pe arhiviști de administratorii de arhivă, primii „nepăstrînd documente vitale”.

Este, fără îndoială, o opinie pasabilă care merită, poate, atenția specialiștilor.

² Françoise Hildesheimer, *Inventaires d'Archives et recherche historique*, în „La Gazette des Archives”, 1982, nr. 117—118, p. 71—81.

³ Richard C. Donaldson, *Protecting the Business from Disaster*, în „ARMA Records Management Quarterly”, vol. 17, 1983, nr. 1, p. 33—34.

II. Selecționarea constituie unul dintre subiectele cele mai des abordate de teoria arhivistică modernă atât la noi, cât și în alte țări. O dovadă este și prezența articolelor pe această temă, care apar în mai toate revistele pe care le-am studiat în ultima vreme.

Într-un studiu mai amplu, *Fără clauză restrictivă — reevaluarea documentelor intrate*⁴, autorul, un cunoscut specialist american, spune la un moment dat: „selecționarea trebuie făcută într-un mod inteligent, elaborând norme și metode elastice (subl.n.) pentru reevaluarea documentelor, iar, pe de altă parte, trebuie executată de oameni bine pregătiți profesional, cu un larg orizont de cunoaștere, pentru că evaluarea este în cel mai bun caz o știință inexactă, poate mai mult o artă“.

S-a mai spus, este drept, sub alte forme. Mai dificilă este satisfacerea celor câteva deziderate exprimate în cele de mai sus. Nu vrem să dăm exemple, avem convingerea că cititorul avizat le are la îndemână. Cunoaștem cu toții sau, cel puțin, ne putem imagina ce se poate întâmpla cu documentele „specializate“ — economice, juridice, statistice, tehnice etc. Acestea trebuie selecționate de arhiviști a căror formație (istorie, filologie, în general) le permite cu greu și în timp îndelungat (de acumulare de experiență — nu totdeauna suficientă și corectă) o selecționare corectă.

Apelul la specialiști din ramurile respective este încă timid și, din păcate, prea multe documente valoroase dintr-un punct sau altul de vedere au luat și iau încă drumul refolosirii industriale.

III. Pentru Arhivele românești problema „ghidului general“ pare să fie satisfăcător rezolvată prin apariția „îndrumătorului arhivistic“. Iată însă întrebarea pe care o găsim într-un „manual“⁵ elaborat la cererea „Programului pentru gestiunea documentelor și a arhivelor“ (RAMP — Record and Archive Management Programme) :

„Ghidul general este corolarul sau predecesorul muncii arhivistice ?

Scopul unui ghid de arhivă nu este acela de a se substitui inventarelor sau repertoriilor, nici chiar de a suplini absența lor, ci de a oferi vederea de ansamblu asupra unui depozit, de maniera de a permite cercetătorului să afle care sînt resursele, natura și interesul fondurilor păstrate și instrumentele de informare de care dispune.

Adică, redactarea unui ghid nu implică, *a priori*, munca de clasare și de inventariere prealabilă. Un ghid prezintă un caracter esențial descriptiv, și nu unul normativ. El este conceput într-un spirit practic, și nu teoretic. El trebuie să fie clar, sistematic și concret.

Că ghidul trebuie să fie sintetic, este foarte evident, dar se poate pune întrebarea în ce măsură poate fi descriptiv pentru fondurile nici clasate, nici măcar recunoscute, și cum această dificultate poate fi împăcată cu caracterul prioritar recunoscut al ghidurilor. La aceasta se adaugă faptul că atenția cercetării se îndreaptă tot mai mult spre fondurile recente, dintre care multe așteaptă tratamentul arhivistic“.

Mai cu seamă acest ultim paragraf merită atenția noastră, pentru că, se pare, autoarea indică un punct de maxim interes.

Dacă studiile și articolele dedicate primelor două chestiuni abordate apar mai mult sau mai puțin sporadic, linia de forță a tuturor publicațiilor arhivistice

⁴ Leonard Rapport, *No Grand-father Clause: Reappraising Accessioned Records*, în „Prologue“, vol. 13, 1981, nr. 1, p. 49—55.

⁵ Françoise Hildesheimer, *Directives méthodologiques concernant la préparation des guides généraux d'Archives Nationales: une étude RAMP*, UNESCO, Paris, 1983, p. 7—8.

studiate o constituie computerizarea, îndeosebi a evidenței fondurilor, colecțiilor și documentelor.

Revistele, mai ales cele americane, dar nu numai acestea, relevă nenumărate aspecte practice, experiențe, inițiative, programe, care vin să ilustreze aplicații informatice, în general reușite, pentru stocarea și regăsirea datelor în domeniul arhivistic.

Două articole, *Instrumentele de informare — o multitudine de mijloace. Viitorul sistemelor*⁶ și *Instrumente de informare eficiente — dezvoltarea unui sistem de control al arhivelor și manuscriselor*⁷, pun în gardă.

Primul a „sintem prea ușor incintați de minunile cooperării computerelor și sistemelor *on-line*, cărora li se cere să dea totul, deși ar trebui să ținem seama că nîți o mașină nu poate înlocui procedeele de bază, standardele și metodele descrierii documentelor“.

Al doilea: „un sistem manual de calitate slabă nu poate fi transformat într-un sistem automat bun, cînd se măsoară, bineînțeles, calitatea fișelor și a celorlalte instrumente de informare“.

O dată mai mult, sublinierea noastră atrage atenția asupra acurateții unei operațiuni. Din dorința de a face cît mai mult, rămîne de o parte calitatea, care acum, mai mult decît alteori, duce la rezultate nefavorabile, inutilizabile, care nu justifică investiția de inteligență și de materiale.

Un alt cercetător, tot american⁸, crede că „arhiviștii trebuie să ia în considerare permanent factorul cost. Un sistem automatizat necesită plata imediată a unor sume de bani pentru profituri care nu vor veni decît mai tîrziu. În consecință, un examen aprofundat al costurilor față de beneficiile scontate trebuie să fie un element esențial de apreciere pentru adoptarea computerizării. Se poate pune, de exemplu întrebarea dacă o instituție de arhivă cu inventare *detaliată deja existente* (subl. n.) va trebui să aleagă computerizarea acestui întreg material în mod retrospectiv? S-ar putea dovedi mai rentabilă concentrarea atenției numai asupra introducerii pe calculator a noilor achiziții“. Iarși, noile achiziții!

De asemenea, reține atenția programul desfășurării la Arhivele Naționale ale S.U.A.⁹, unde „este pe cale de a fi terminată analiza sistemului unei rețele pentru bibliotecile prezidențiale¹⁰. Cînd acesta va fi gata, un cercetător prezent în oricare dintre biblioteci va fi capabil să utilizeze un terminal de calculator pentru a localiza documentele referitoare la subiectul studiat în toate colecțiile celor șapte sau nouă biblioteci. Noi sperăm ca pînă la sfîrșit să introducem în sistem referințe în instrumentele de informare pînă la nivelul *titlului dosarului*“.

Cît despre *Indexarea tematică, table metodice și tezaur: lux sau necesitate*¹¹, o arhivistă franceză dezbate cîteva probleme și metode ivite în momentul informatizării și nevoile pe care aceasta le-a creat pentru Arhive. „Orice ordonare, în vederea computerizării, fie a unei arhive istorice, fie a uneia moderne

⁶ Nancy Sahli, *Finding Aids: A Multi-Media System Prospective*, în „The American Archivist“, vol. 44, 1981, nr. 1, p. 15—20.

⁷ Lydia Lucas, *Efficient Finding Aids: Developing a System for Control of Archives and Manuscripts*, ibidem, p. 21—26.

⁸ James E. O'Neill, *L'informatisation des instruments de recherche*, comunicare la a doua ședință plenară a celui de al X-lea Congres Internațional al Arhivelor, Bonn, 1984, p. 8.

⁹ *Ibidem*, p. 9.

¹⁰ În legătură cu bibliotecile prezidențiale, de fapt arhivele personale ale foștilor președinți americani, se poate vedea „Prologue“, vol. 15, 1983, nr. 1 p. 37—42 (Prezentat în „Revista Arhivelor“, vol. XLVII, an. LXII (1985), nr. 1 p. 106—107).

¹¹ Aline Vallée, *Index thématiques, tableaux méthodiques et thesaurus: luxe ou nécessité*, în „Gazette des Archives“, 1983, nr. 125—126, p. 232—249.

implică multă muncă de sinteză : un efort de gândire, în special la nivelul lexicului, pentru alegerea termenilor din *indexarea tematică ce trebuie făcută înainte de scrierea inventarului și nu după aceea*. (subl. n.). Autoarea evidențiază dificultățile creării unui limbaj documentar, dând exemplu patru dintre cele mai cunoscute inventare ale Arhivelor Naționale. În continuare, sînt descrise fazele succesive ale elaborării unui tezaur, tehnicile de trimitere la indici și alcătuirea, ulterior, a unui vocabular, care trebuie să fie clar, deschis și cu evidente legături interne.

„Obstacolele în aplicarea acestor noi metode sînt multe în profesiunea noastră — urmează autoarea : refuzul față de tehnicile documentare, neîncrederea în informatică, teama de a folosi metodele netradiționale în gândire și muncă”.

Articolul se încheie cu un indemn, valabil, credem, pentru oricare Arhivă și arhivist: „necesitatea de a nu ne mărghini la tărîmul tradițional al Arhivelor, ci de a ne interesa de experiențele bibliotecilor, universităților și ale cercetărilor științifice”.

Încercînd să atragem atenția asupra unor aspecte de stringență actualitate atît în arhivistica internațională, cît și în cea românească, ne oprim aici, fără a mai prezenta multele, foarte multele rezultate obținute în privința aplicațiilor informaticii. Pentru că, de la evidența fondurilor, la servirea promptă a cercetătorilor în sălile de studiu, calculatorul electronic și-a făcut loc stabil și cu pondere în viața Arhivelor.

Sperăm că începutul pe care l-am făcut acum să-l putem continua și, în același timp, să fie un imbold pentru alții la asemenea întreprinderi. Biblioteca documentară a D.G.A.S. adăpostește zeci de publicații străine, rod al experienței arhiviste de pretutindeni, care merită să fie prezentate — asemenea prezentări apar de altfel în „Revista Arhivelor” —, dar mai ales trebuie detașate acele opinii care pot orienta gândirea arhivistică românească spre optimizarea tuturor activităților ce se desfășoară în Arhivele Statului.

R É S U M É

La lecture, même sélective des publications d'archivistique qui paraissent aujourd'hui dans le monde suggère naturellement un tas de questions et leur possibles réponses, appropriées à chaque archive.

L'essai présent reprend certains nodes d'aborder les instruments d'information, le tri et l'évidence, traités dans des revues comme „The American Archivist”, „La gazette des Archives”, „ARMA Records Management Quarterly”, ou dans des études RAMP, pour relever certains aspects susceptibles d'intéresser l'archivistique roumaine.

P R E C I S

The archival publications that appear today in the world mirror the archival work proper to Archives in every country.

The author tries to resume some approaches of the records registration and selection as they are presented in the archival journals : „The American Archivist”, „La Gazette des Archives”, „ARMA Records Management Quarterly” or in The RAMP studies, underlining some aspects of interest for the Romanian